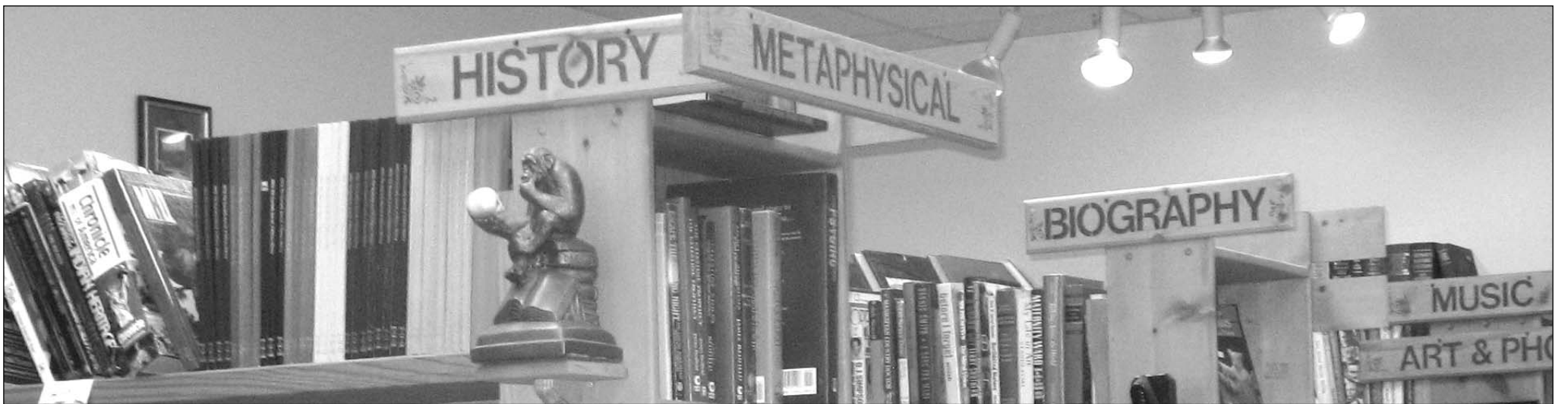

Literatura fără viză

„Ce face ca scriitura autorilor noștri să nu fie decât areareori exportabilă? Să fie vorba despre stilul scriiturii sau, mai curînd, despre temele cuprinse în operele lor? Există o corespondență între subiectele abordate de prozatorii români și cei occidentali? E o greșeală să utilizezi o rețetă sau poți fi prozator autentic numai urmîndu-ți programul personal? «Suplimentul de cultură» lansează o dezbatere la care participă critici literari și scriitori.” Erau întrebările lansate în cadrul unei anchete realizate de Emilia Chiscop în octombrie 2005. Exportul literar era o temă deja „fierbinte”. Măcar din acest punct de vedere, cei peste cinci ani care au trecut de atunci nu au fost iroșiți. Textele pe care le veți citi oglindesc fidel preocupările aceluia moment.

Să ne găsim vocea

Gabriela Adameșteanu

Nu există rețete, am căzut de acord cu Alexandre Fillon, unul dintre jurnaliștii francezi veniți în acest weekend să îi întâlnească pe scriitorii români invitați la „Les Belles Etrangères” (el scrie în „Lire”, „Hebdo”). În contextul literaturii franceze de azi, care i se părea destul de nombrilistă, îl aprecia pe Houellebecq, despre care tocmai scrisese în „Lire”, dar nu și ultimul roman al acestuia, nu și campania publicitară enormă declanșată de grupul de presă care îl publicase. (Comentariile apărute la noi mi-au părut prizonierele spectacolului publicitar, considerat „dezgustător” de multe voci din Franța). Alexandre Fillon văzuse în librăriile noastre rapiditatea cu care se traduc bestseller-urile, dar era îngrijorat chiar de uniformitatea lecturilor de masă. Aceleași cărți se citesc în același timp la București, Paris sau Madrid, deși „La rentrée” varșă în Franța 700 de romane pe care librării

întrebările anchetei și parte dintre răspunsurile publicate mi-au părut dictate de panica Cenușăresei, care află că la bal intrarea e liberă, dar nu știe ce conversație și ce pantofi se poartă acum la Curte. Reprezentanții criticii aveau aceeași cunoaștere aproximativă a pieței literare occidentale ca și noi, dar mai multe certitudini. Urmărim pe sărite publicații literare occidentale, nu știm însă Bursa Valorilor Internaționale, pentru că nu trăim „în miezul lucrurilor” – și unde este „miezul”? La Frankfurt? La Paris? La Berlin? La New York? Ar trebui să fim ubicui ca să avem în buzunar rețeta subiectelor universale contemporane, dar nu îți iei subiectul viitorului roman ca un produs de pe raftul supermarketului. Te inspire dintr-un fapt divers ori din relatarea altcuiva, dacă răspunde unor obsesii proprii, și, oricum, îl modifici scriind: mi s-a întâmplat și mie la *Întîlnirea*.

nu mai găsesc unde să le așeze! Îi plăceau, ca și mie, Phillip Roth, Vargas Llosa, Joyce Carol Oates și mi-a vorbit despre o reîntoarcere a atenției către „le nouveau roman”, abandonat de generația lui. (Cît de bine stăm, atunci, de fapt, cu traducerile dacă avem toate cărțile lui Frédéric Beigbeder, dar

nici una de Claude Simon, laureat al Premiului Nobel?) Era interesat de scrierile lui Norman Manea și le aștepta să apară la Editura Seuil, pentru că un coleg de profesiune îi citise *Întoarcerea huliganului* în versiunea engleză și îi transmisese entuziasmul său. (Răspunsurile criticilor noștri nu

luau în calcul importanța editurilor unde au fost publicate scriitorii români și nici ecoul avut de cărțile lor; acestea sînt elemente care intră în „cota” autorului.) M-a mai întrebat despre Mircea Cărtărescu și felul în care îl percepe publicul român, îi citise cărțile deja apărute în Franța.

Literatura se face în singurătate

În aceeași zi am stat de vorbă și cu Clemence Boulouque (scrie la „Figaro Litteraire”). Începuse *Dimineața pierdută*, pe care o avea în „epreuves” (la 13 octombrie va fi trimisă de la Gallimard în librării), și mi-a spus, spre surprinderea mea, că era interesată atît de personajul meu bucureștean, cît și de inevitabila informație despre istoria României conținută în carte.

În Franța mi s-a spus că scriitori care au publicat pînă în '89 (de la Paul Goma pînă la Alexandru Papilian sau Bujor Nedelcovici) nu i-au mai interesat pe editori după căderea Cortinei de Fier. Dar n-a mai interesat societatea comunistă sau felul în care era „tratat” subiectul? Marele succes al scriitorilor ruși, veniți cu tematică și personaje autohtone, la Salonul de Carte de la Paris din acest an lasă, după părerea mea, discuția deschisă. Cred, ca și Costi Rogozanu, că ceea ce așteptăm este „o voce, o atitudine nouă, formată complet în noile realități” despre temele deja istorice (Revoluția, Securitatea), altminteri tocite de presă.

Literatura se face în singurătate, doar viața literară se poate (eventual) a-salta în grup. Profesorul de literatură predă lecția despre optzeciști, dar cititorul îl va căuta în librării pe Mircea Cărtărescu, cu al său *De ce iubim femeile*. „Valul scriitorilor tineri” – e o expresie care nu îmi spune nimic: îmi poate spune cartea unuia sau a altuia dintre ei, dacă îmi rămîne în minte după lectură.

Între colbul de hronici și rock and roll

Bogdan Suceavă

Cine dintre noi n-a văzut filmul *Mihai Viteazu* în interpretarea lui Amza Pellea? Cine nu-și amintește genericul cu strămoșul ridicându-se din glod și urlând *Victorieeee*, în timp ce e săgetat din zece direcții simultan, deși coerența poveștii ar fi cerut ca la ora aceea turcii să fugă rupind pământul? Genul acesta de povești are șanse tot mai puține azi; nu mai văd pe nimeni pierzându-și vremea ca să răsucescă anul 1600 în spiritul anului 1918 pentru a provoca emoții în 2005 (deși se pot susține alocuțiuni emoționante în parlament cu rețeta asta). Mai caraghios e să preiei idei din 1927, să le interpretezi ca în 1940 și să conferențiezi asupra lor de parcă ar fi proaspete azi (există gunoieri ai istoriei care se ocupă cu asta).

În România de azi par a fi contemporane mai multe vârste ale istoriei, ceea ce se reflectă și în literatura care se scrie: asta poate ar explica marea varietate tematică și de receptare. Să ne referim aici doar la un singur aspect. Ce se întâmplă cu romanul istoric în literatura română de azi? Tema e foarte puțin reprezentată. Nu e oare aici marea noastră sfidare? Din noua generație literară, cine are curajul și priceperea să scrie bine roman istoric? Una dintre ideile care ne place la José Saramago (de exemplu, în *Istoria aședului Lisabonei*) e că istoria e importantă exact în măsura în care o rescriem, recitim și retrăim noi, și am învățat de la Mario Vargas Llosa (în *Războiul sfârșitului lumii*, în *Sărbătoarea țapului*) că trecutul poate fi povestit în formula „clasică” și se citește cu maxim interes atît timp cît reconstituirea ajunge să păstreze idei și scene relevante azi, fără a amesteca vreo prejudecată politică în nuanțele textului. Cum ai făcut asta, s-a terminat, cititorul simte, adoarme sau fuge.

În literatura română contemporană, mulți autori scriu de parcă nu s-ar fi împăcat cu temele istorice, de parcă le-ar fi teamă de secolul XX, teren nesigur pentru imaginarul nostru, deși am fost inundați de documente istorice și proză memorialistică. Mi-a plăcut *Destinul din oglindă*, recentul roman al lui Adrian Majuru de la Paralela 45, pentru că e un exemplu de soluție literară inteligentă care trezește interesul nostru pentru destine relevante ale ultimului veac. Bineînțeles că e nevoie de

un cititor interesat și inteligent pentru asta, dar vă rog să lucrăm cu această ipoteză, deși aflulul de tabloide proaste care domină mass media noastră ar sugera contrariul (poate e doar un semn pasager de sărăcie). Cum oare a reușit Elizabeth Kostova, cu *The Historian*, să producă unul dintre bestseller-urile verii în SUA, încorporînd în povestea ei o temă inspirată din istoria locală a Balcaniei (via Bram Stoker)? Nu orice carte despre vampiri are succes în SUA, pentru că și de partea cealaltă a oceanului cititorii știu să aleagă. E un subiect care merită reflecție: poate că ceva rămîne interesant și neexploatat literar în moștenirea noastră istorică. Azi literatura se adresează unui cititor care în timpul liber ascultă Megadeth și „surfează” pe web. Abia reevaluarea și recuștigarea literaturii cu tematică istorică reprezintă semne ale normalității literare a timpului nostru. După cum normalitate literară ar fi și receptarea cuvenită a lucrărilor de excepție ale timpului nostru.

Mi-ar fi plăcut să văd critica de azi înțelegînd așa cum trebuie *Întoarcerea huliganului*, de Norman Manea, o extraordinară contribuție la imaginea adevărată a României, o carte care ne arată cum eleganța și inteligența scriitorului pot să se ridice deasupra celor mai nenorocite tragedii ale istoriei. Mi-ar fi plăcut să văd critica de întîmpinare de azi arătînd că înțelege (la prima lectură!) cît de originală și valoroasă e vocea unor autori ca Dan Lungu sau Adrian Buz și cît de semnificative sînt cărțile lor. Din păcate, în ultimul deceniu, răspunsul criticii a fost sub calitatea provocării. Acești autori, ca și mulți alții, din toate generațiile literare, care încă scriu și lucrează azi, se confruntă cu atmosfera neprielnică a unei lumi literare dominate de ranchiună, de frustrări și de ambiții nesustținute de nimic. Dar, fi-rește, realele provocări literare nu au nimic de-a face cu saltimbancii momentului, cei care pot cel mult să ne enerveze atunci cînd trec în administrație.

» **„Mi-ar fi plăcut să văd critica de azi înțelegînd așa cum trebuie *Întoarcerea huliganului*, de Norman Manea, o extraordinară contribuție la imaginea adevărată a României.”**

O proză mai umblată

Cum stă proza noastră actuală față de proza europeană e un subiect greu, bun de un doctorat. E o întrebare interesantă aceea privitoare la subiectele epice care ar merge mai bine decît altele, pornind de la presupunerea ascunsă că defectul ar sta aici: proza noastră actuală nu prea are subiecte bune pentru export. Ar fi însă o capcană plăcută să intrăm în această provocare: cum sau care ar trebui să fie subiectele europene? Ar însemna, propunîndu-le, să facem o critică de direcție (ca Maiorescu, Iorga sau Ibrăileanu) sau ar fi ca și cum ne-am instala într-un substitut de realism socialist dirijist, conform căruia să spunem ce e bine și ce e rău în felul în care se scrie proză la noi, în momentul de față? Cred că ar fi și una, și alta.

Ion Simuț

Cred în succesul unor prozatori ca Dumitru Țepeneag și Alexandru Ecovoiu

Avem nevoie de o proză mai umblată, mai deschisă, mai dinamică, așa cum sînt analiștii noștri politici. Dacă aceștia din urmă ar scrie analize politice ca și cum am fi o societate închisă, de tip comunist, nu ar avea nici o audiență. Dar pentru că ei știu ce idei se vîntură în afară, devin interesați, atractivi: contrapun ceva realității românești. Nu vreau să spun că soluția ar sta neapărat într-un perspectivism internațional de tip Henry James sau Graham Greene, dar nici departe nu sînt de această opțiune. De aceea, cred în succesul posibil, dincolo de granițele noastre, al unor prozatori ca Dumitru Țepeneag și Alexandru Ecovoiu. Scenariul prozei lor are o deschidere europeană ce poate interesa. Fantasticul și autoficțiunea din proza lui Mircea Cărtărescu au, de asemenea, ceva straniu, insolit, cu putere de pătrundere în afară.

Avem, prin scriitorii foarte tineri și prin scrierile foarte tinere, o proză curajoasă în limbaj, alunecînd grațios în pornografie, dar e o proză timidă în construcție, artificială în intrigă și cam previzibilă în subiectul epic. Nu bate mai departe decît versurile sarcastice și dezinhibate din experiența muzicală de tip hip-hop. Carența epicului ar fi principala defecțiune, pentru că în romanele noastre nu prea se întîmplă mare lucru. Prozatorii noștri trebuie să învețe narațiunea și narativitatea, după Graham Greene, de exemplu, pe care l-am mai pomenit.

Scriitori prea livești, prea eseistici, poate chiar prea narcisiști

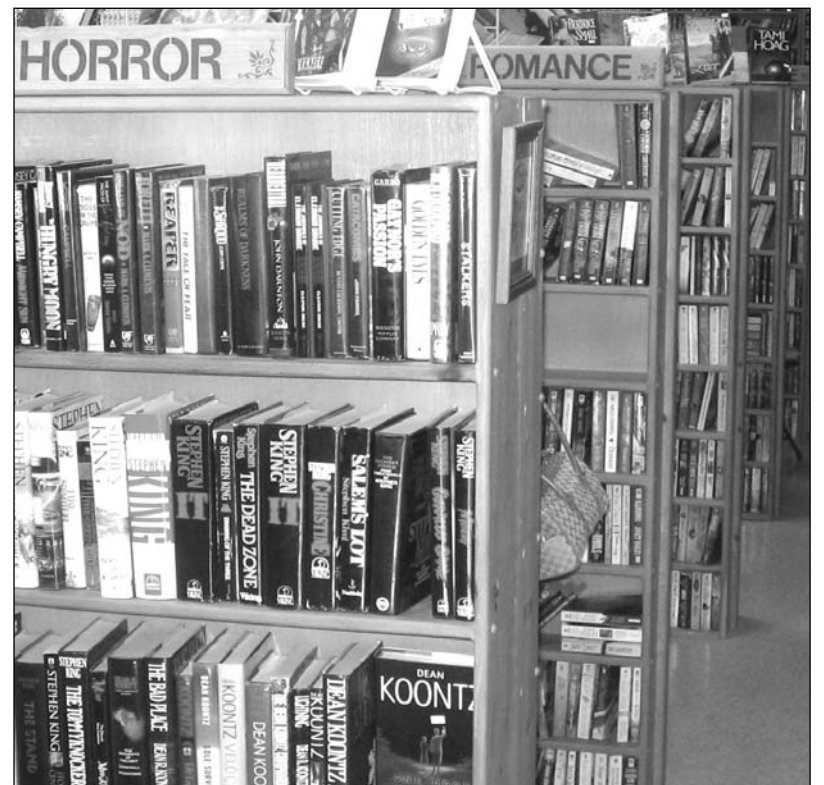
Cele mai bune romane din proza actuală au o intrigă de bibliotecă: sufletul androgin în *Pupa russa* de Gheorghe

Crăciun sau relația ucenic-maestru în romanele recente ale lui Nicolae Breban, pînă la *Puterea nevăzută*, apărut de curînd, sau dezastrul spiritual al epocii actuale, ca în romanele lui Dan Stanca. Repet: aceștia sînt tocmai prozatorii români pe care pariez, împreună cu cei trei pomeniți mai sus, dar mă întreb ce le lipsește pentru a stîrni un ecou important în Europa. Și un răspuns acesta ar fi: sînt prea livești, prea eseistici, poate chiar prea narcisiști, parcă ar scrie numai pentru critică. De aceea și succesele lor sînt în mare măsură de critică decît de public.

Prozatorului român actual îi lipsește experiența scenariului de film, cu două mari excepții: Mircea Daneliuc și Răsvan Popescu. Nu e întîmplător că e direcția din care ne putem aștepta la cele mai interesante surprize. E o soluție (una, printre altele) pentru un posibil roman de succes: să fie scris ca și cum ulterior autorul ar trebui să extragă din roman un scenariu de film.

Pentru dinamizarea producției narrative, editurile ar putea institui concursuri pe subiecte date sau pe situații de exploatare. Ca la școală, compunerile... De pildă: un grup de tineri merge la cules de căpșuni în Spania. Sau: patronul unei firme românești se pregătește să facă o investiție sau să deschidă o afacere în Irak. Etc. Dacă tot nu contează subiectul, după cum spun cei mai mulți critici și prozatori, de ce nu ar testa scriitorul piața? Contează intriga și stilul. De ce i-ar deranja pe profesioniștii romanului că un editor le propune să pornească de la niște teme, dacă ele tot nu contează? Ca să nu cădem în derizoriu, rog să se recitească romanele lui Graham Greene și să se observe ce a făcut el cu „puterea și gloria” unui preot alcoolic într-o regiune din Mexic amenințată de comunism sau cu un „american liniștit” îndrăgostit într-un Vietnam aflat în război.

Evident că această discuție, cu o bună doză de umor și de arbitrar, poate fi suportată numai de scriitorii pentru care contează cititorii, chiar și cei care merg la cules de căpșuni în Spania. Pentru ceilalți scriitori, e o absurditate. Iar eu le dau perfect dreptate. Cerința pieței sau a Europei (sînt două instanțe nu radical diferite), dacă nu e asumată, interiorizată, nu valorează nimic. Adevăratul scriitor, cel de vocație excepțională, năzuiește să se exprime pe sine, și nu să-i mulțumească, meschin și vulgar, pe alții. Deci, ne întoarcem la dilema inițială, esențială: în această ecuație, cine primează, scriitorul sau cititorul? Răspunsul îl poate da numai... editorul. Dacă proza noastră actuală e așa cum e, meritul sau vina aparțin numai editorilor. Ei trebuie să știe ce să ceară. Critica nu (mai) are o influență decisivă. Nici nu știu dacă a avut vreodată.

Fiecare scrie despre ce crede de cuviință

O zonă în care predomină rețetele, în care inovația nu trebuie să deranjeze prea mult formulele preexistente, e cea a „consumului”: cîndva, romanul „de mistere”, apoi cel polițist, science fiction ș.a.m.d. Prin extensie, și alte genuri mai strict codificate, precum proza fantastică sau romanul istoric. Repertoriul (nu doar cel tematic) e aici limitat, stereotipiile fac regula.

Ion Bogdan Lefter

În ce privește „mainstream”-ul literar, văd două răspunsuri la întrebarea de la început. Sînt – întîi – perioadele mai îndepărtate, de pînă la modernitate sau din primele ei etape, în care producția literară e mai restrînsă și mai omogenă, provenind din cercuri care impun normele (saloane, cenacluri, „capitale culturale”). Contaminările de acest fel, pe care le putem considera „naturale”, de vreme ce decurg din frecventarea acelorași spații așa-zicînd „centrale”, nu mai sînt posibile de vreo sută de ani încoace, pe o piață literară care a crescut enorm, diversificîndu-se ilimitat. Nu înseamnă că dispar recurențele (mereu trebuie spus că nu numai tematice, situația fiind asemănătoare la toate nivelurile textului), doar că ele depind de alte surse și – mai ales – resurse: există grupări și mișcări care dau tonul, însă ele sînt acum susținute obligatoriu de mecanismele promovării. Așa se ajunge la modă și la iradierii (inclusiv) tematice, cu foarte întinsă rază de acțiune, ipostază – am putea spune – a „globalizării” cea de toate felurile. Fața cealaltă a fenomenului e multiplicarea specificităților locale, naționale sau la scară și mai mică, pînă la cea a grupurilor practic lipsite de expunere, încît n-au cum să-și impună formulele și să le transfere altora.

Pornind de la acest model teoretic, exemplificările românești sînt la îndemînă. Dacă privim – bunăoară – spre jumătatea a doua a secolului trecut, distingem imediat tematicele de import, descinse și la noi pe filierele modelor internaționale, de la cea a „noului roman” francez la fantasticul sud-american sau la dezvăluirea adevărului despre Gulagul comunist.

Specifică – în schimb – a fost tema „obsedantului deceniu”, motivată de evoluțiile interne ale sistemului de la noi.

Scriitorul român de azi are la dispoziție o gamă diversă de cărți de pe toate meridianele

Astăzi? Greu de spus dacă prozatorii români au teme predilecte și, dacă da, care sînt ele. Spectrul e larg, fiecare scrie despre ce crede de cuviință. Micile noastre mode locale, cum ar fi noile spiritualisme postcomuniste (teme religioase, mistice, ocultisme etc.) sau sexualitățile mai „curajoase”, au fost frecventate de prea puțini autori pentru a le da mare atenție. Remarc redescoperirea în ultimii ani a experienței directe, a „cotidienismului”, a limbajelor argotice și a poeticii simțurilor, reinventare – de fapt – a unei roți care se învîrte cu spor pe meleagurile noastre din anii '80 încoace, în proza postmodernă inaugurată de un Mircea Nedelciu (inadecvat numită „textualistă”; în realitate, e „autenticistă”). Vezi linia de continuitate pe care o schițează – de pildă – textele „urmașului” Sorin Stoica față de „înaintașul” Nedelciu.

De fapt și de fapt, asistăm la o dispersie tematică întru totul „sincronă” cu cea de pretutindeni. Sigur că avem și noi mimeticii noștri, cum și-i au toate culturile, cei care copiază venind la

oarecare distanță de cei copiați. Pe de altă parte, ritmul din ce în ce mai rapid al traducerilor din ultimii ani, inclusiv al multor titluri de succes recent pe piețele occidentale, a făcut ca distanța dintre modelele internaționale și replicile lor autohtone să se micșoreze. Alt efect e dispariția aurei de excepționalitate care-i înconjura pe autorii străini. Dacă vrea să știe ce se mai poartă prin lume, scriitorul român de azi are la dispoziție o gamă diversă și proaspătă de cărți noi de pe toate meridianele, la care se raportează firesc, manifestîndu-și dezinteresul preferințele și preluînd sau nu formulele și temele la modă.

Nu văd – așadar – motive de realimentare a tradițiilor noastre complexe, conform cărora am suferi veșnic de grave „decalaje”. Poate că rămîne valabilă doar constatarea că prozatorii români, cu excepții rare, au o fantezie limitată, o putere de invenție mediocră. Din perspectiva unei analize tematice, atare carență e gravă. Din fericire, în literatură – se știe – contează mai mult cum decît despre ce scrii: un subiect aparent nesemnificativ poate produce o capodoperă, în timp ce o nemaipomenită vervă narativă nu duce nicăieri dacă autorul n-are talent. Marea proză e mare prin viziune, profunzime, miză existențială și estetică.

Cum stăm la aceste din urmă capitole? Mă tem că mai puțin roz decît la inventivitatea tematică – și, vai!, nu de ieri, de azi...

Prozatorul român scrie mai ales pentru critică

Costi Rogozanu

Moda este întotdeauna condiționată de un public. O elită impune o serie de tendințe alternative, iar publicul alege. Mecanismul artistic e ceva mai complicat. Pentru că, bineînțeles, evaluarea „actualității subiectului” nu e deloc relevantă estetic. Totuși, perpetuarea unei critici literare extrem de conservatoare face ca scriitorul român să rămîna complet indiferent la sincronizarea tematicilor. Scriitorii noștri sînt puțin preocupați de o adaptare la trendul tematic străin sau românesc... Pentru a-ți transmite eficient mesajul artistic trebuie găsit un vehicul potrivit.

Lupta literară românească nu este una tematică, este mai degrabă stilistică, urmare firească a dominației criticilor formați în anii '60-'70 în spirit de evaluare pur estetică. Puțini scriitori tineri încearcă să evolueze și după alte criterii decît cele tradiționale: deși dezinhibarea e mult mai mare, evident, scriitorul român își visează, într-o copleșitoare majoritate, locul bine stabilit în forme ierarhice vechi (premiu, istorii literare, manuale). Vînzările de carte rămîn încă un criteriu anemic. Prozatorul scrie mai ales pentru critică și e obsedat de recenziile pe care le are cartea sa. Și atunci, firesc: critica își știe această postură, de receptor privilegiat, și scrie fără frică de condamnare a publicului, așa cum îi cer factori secundari. Paranteză: dacă un critic de cinema îți recomandă călduros de trei ori consecutiv filme care sînt proaste, acest critic va fi sancționat mult mai prompt de spectator... Un critic literar nu are această cenzură a publicului, pentru că latura utilitară a recenziei s-a pierdut în negura istoriei literare. Din fericire sau nefericire, cum doriți...

Sînt irelevante temele la modă à la „Dan Brown”. Sînt totuși prea „jos” poziționate. Cei care citesc Dan Brown nu sînt neapărat cititori, sînt mai ales consumatori, fără nici o nuanță peiorativă, e doar o constatare. Tema la modă înseamnă un amestec între forța scriitorului și forța subiectului. Și nu e vorba despre un subiect concret, ci despre o atitudine față de lumea contemporană. Michel Houellebecq a cîștigat partida, aparent, tratînd subiecte la modă, turism sexual, terorism, Islam etc. De fapt, altul e atuul său

incontestabil: a inventat o atitudine, pur și simplu, capabilă să țină piept modelor anterioare. S-a revoltat împotriva generației hippie al cărei fiu este, a ridiculizat ambițiile politice ale generației '68. Restul e legendă și marketing. Fluxul stilistic și tematic vine firesc în contact cu temele noi. Pentru că a inventat o atitudine, un gen de personaj plauzibil capabil să înghită toate fricile lumii moderne într-un discurs coerent.

Cînd cer sincronizare cu modele literare, nu cer un roman despre teme actuale neapărat. Nimic mai enervant decît întrebarea: de ce nu avem un roman despre Revoluție? Nu mă interesează absolut deloc un roman despre Revoluție sau Securitatea nouăzeciștilor. M-ar interesa, mai degrabă, cărțile de istorie preocupate de acest subiect. În schimb, aștept o atitudine nouă în legătură cu Revoluția și Securitatea. Vreau să citesc o „voce” care să se raporteze credibil la aceste teme. De fapt, asta, cred, așteptăm cu toții. O atitudine nouă, formată complet în noile realități, va „vinde”, cu siguranță.

Romanul *Băgău*, de exemplu, care a făcut destulă vilvă în mediile literare românești este portretul perfect al subiectului bine ales ratat din lipsă de ceea ce numesc atitudine. Un subiect bine ales: industria telefoniei erotice. Dar o poveste relatată de o voce complet neautentică, artificial construită...

Pentru și mai multe lămuriri. Să luăm exemplul dat mereu atunci cînd vine vorba de adaptare la mode, David Lodge. Credeți că Lodge a impresionat prin alegerea mediului universitar ca temă într-o trilogie? Nici vorbă, importantă a fost vocea profesorului modern, importantă a fost ruperea vîlului de sobrietate care acoperea respectiva instituție. Profesorii universitari arătau dintr-o dată cu totul altfel.

Și cititorul simplu, și cititorul înrăit caută o minimă identificare, caută o modalitate nouă de a se raporta la lumea de lîngă ei. Putem așadar avea o tematică extrem de modernă complet ratată pentru că vocea scriitorului este una interbelică și putem avea, pe de altă parte, o atitudine extrem contemporană tratînd subiecte vechi de cînd lumea. Prefer cel de-al doilea caz.